

Ж

ЖИВОТОПИС, в. *Житије*

ЖИТИЈЕ. Уз црквену богослужбену поезију најособенија врста у византијској и у јужнословенској и источнословенској књижевности. Надахнуто античким биографским писањем, житије има дугу историју од првих векова хришћанства до краја средњег века, па и новијег времена. Развијано у оквирима источне православне духовности, житије је вековним трајањем добило своје законе стварања, различите од западних (*Vita*). И поред заједничке композиционо-стилске схеме, сваки народ је нашао и свој особен израз у житијној књижевности. Тако се у области опште поетике изграђивало национално схватање једне књижевне врсте. Стога се у житијима поред уметничких, могу открити и моралне, психичке и уопште духовне особености једног народа.

I. Заслужни испитивач византијске агиографије Хрисант М. Лопарјов показао је како су се опширне писане сведочанства о првим гоњењима хришћана (*μαρτύρια*, *Acta*, *Passiones*, *Gesta martirium*) развила у уметничка житија. Написан на брзу руку, мученик се врло мало одликовао правилношћу казивања и пружао је веома оскудне историјске вести у поређењу са кратким календарским забелешкама. Као најважнији додатак јавља се овде име цара, епарха, антипата или префекта и сл. у чије је време пострадао мученик.

Но, ма како мученици били слаби у књижевном погледу, они су се марљиво чували, пошто је хришћанска општина желела да слуша или чита само спомен мученика, не обраћајући пажњу на њихов облик. Схема мученика је доста једноставна. У запису о мучењу описан је начин настанка мученика. Обично су трибуналу епарха или проконзулу области приводили човека и говорили да је он хришћанин. Епарх је по законским прописима постављао суђење низ питања — име, домовина, припадност хришћанству и др. Смерајући, можда, на обавезност узимања оваквих података од окривљенога, у *Житију и обраћању у хришћанство Галактиона и Епистимије и њихово мучеништво* каже се и наглашава да управитељ града у озлојеђености није постављао слична питања Епистимији, Галактиону и његовом другу: „управитељ је одмах, не упитавши ове људе ни о пореклу, ни о домовини која их је однеговала, нити ма о чему другом“ (*Памятники византийской литературы IX—XIV веков*, Москва 1969, стр. 88). Примивши потврдни одговор на питање о припадности хришћанству, судија се старао да убеди хришћанина да се врати државној религији. И само после одбијања да принесе жртву паганским боговима, судија је доносио смртну пресуду. Извршење пресуде било је, обично, ван града, уколико је казна била одсецање главе, и у самом граду, ако се судило у циркуској ацени. Мученик је, дакле, био кажњен и записник са његовог саслушања чувао се у архиву Царевине. Док је хришћанство било прогоњена религија, ови су списи у архиву лежали неупотребљени. Али, када је хришћанство постало владајућа религија, када је у Риму и, можда, у другим градовима, настала институција писара (*notarius*), чија је дужност била сакупљање аката о мученицима, и када су хришћани добили приступ на државне дужности, јавни архиви су постали откривени за благочестиве, проконзулски регистри били су преписани и на тај начин пуштени у оптицај међу читаоце. Приликом објављивања мучеништва рад редактора

је био веома једноставан, те се састојао у преписивању судског спора. Мартириј је, обично, почињао речима: „За царевања императора Н, и у време хегемониства Н, у епархији Н, приведен је био човек окривљен због хришћанства“. Ако се није знало у време којег цара је настрадао мученик, редактор је почињао: „Када је царевао Господ наш Исус Христос“. После временског одређивања дословно се исписивао судски процес, то јест епархова питања и одговори хришћанина. Мартириј се завршава пресудом и саопштењем о скончању мученика. Без увода, размишљања и неких нарочитих закључних речи, мартириј се, дакле, композиционо делио у три става: догађаји до мучења, саслушање и судијина пресуда заједно са описом смрти.

Писци мартирија могли су наћи своје узоре у једноставности приповедања светих књига — мучење Христово у јеванђељима, прича о мученичкој смрти Стефана Првомученика у *Делима айосџола* и сл. Не треба, наравно, занемарити ни утицај античких списа, који казују о држању извесних личности пред тиранима.

II. Временом су мартирији добијали развијенији и уметнички облик. После једноставног записивања суђења и кажњавања (*Acta proconsularia*) долази тренутак када је потребно више обавештења. Дакле, прикупља се последњи ехо традиције. Сада се већ писци, агиографи, а не писари (*notarius*) дају на посао и све чине да задовоље побожну знатижељу слушалаца. Понекад је много година, па и векова, пролазило од мученикове смрти, те се и сећање губило у магловитости. Писац је, значи, морао да напише повест без материјалних чињеница и сам да замисли прогоне, сцене суђења, мучење и кажњавања. Агиограф је читао сличне повести и обично се њима надањивао, уводећи сам неке занимљиве епизоде ради разбијања једноличности. То агиографи чине готово до наших дана, што се зове „романсирано“ (*И. Делеај — „romançées“*) житије светитеља.

Када се мартириј усталио својим обликом, стекао је као посебна књижевна врста и своју сталну композициону схему и општа места. А) Личности. У мартиријима се, како је утврдио Иполит Делеај, не појављују личности (*individualités*), већ типови (*types*). Време се одређује, обично, према години владања неког владара *ἔτους τοσαύτου τῆς βασιλείας Δακίου* — мучење светог Христифора). Титуле и све инскрипције царева нису изворне, не одговарају правним документима, иако на то личе. Ради што веће свечаности сцене агиографи су волели да постављају мученике испред царева: Максимилијан суди Сергију и Вакху, Елевтерије је испред Хадријана и др. Чешће се јавља званични службеник (*magistrat*) који даје инструкције и изговара сентенције. Пре него што мученик промени судиште, претходи писмо којим га упућују. Понекад се јављају и најнеобичније сцене — судија прекида суђење и одлази на доручак. Судско тело сачињавају нејасне личности помоћника, чувара и службеника. Сцена суђења не ограничава се никада на узан скуп. Окупљен народ у амфитеатру или на јавном тргу учествује у расправљању и мучењу. Да би били упечатљивији, агиографи, понекад, уводе и сведоке, иза којих се и сами крију. То може бити слуга, тајник или неко од сарадника који прича шта је видео. Б) Саслушање и говори. Саслушање има све облике дијалога. Говори судије и мученика су прилично једноставни. Најчешће хладан и сув дијалог није у сагласности са стварним и живим током догађаја. Разговор између судије и мученика не задржава дуго тон благонаклоности. Често судија почиње са мучеником разговор о религији. Тема саслушања је увек иста: мученик изјављује да је хришћанин, те ова изјава повлачи све остало. Одговори су, углавном слични и представљају опште место. У говору најстарији мученици понекад наводе античке мислиоце и писце. Мученици повишеним гласом увек казују молитве, које могу бити песнички веома успеле

целине. Молитву мученик изговара пред само мучење. В) Мучења. Г) Чуда.

Житија светаца су временом, као облик агиографије заснован на реторици и удовољавајући укусу Византинаца, заузела истакнуто место у књижевности, истискујући постепено ранији облик мартирџа. Мучеништва су се дешавала и касније, али мартирџи ових светитеља у суштини ничим се не разликују од житија. Имају исту реторику и исту, углавном, схему. Житије светоготребало би да је написано по образцу биографија знаменитих људи старе Грчке, на пример, Ксенофонта, Плутарха, и др. Хрисант Лопарјов вели како су свети оци првих векова хришћанства и најобразованији животописци налазили да су стари образци представљали потпуно природан ток развијања мисли и дате теме, те су, стога, у већој или мањој мери усвојили класичну основу, начинивши неопходне измене, сагласно духу нових услова. Овој групи припада нарочито Григорије Богослов Назијанзин (IV век). Други су, пак, свети оци прекинули сваку везу са недавном прошлошћу и класичним узорима, те су покушавали да самостално пишу житије светог. Овој групи припада Атанасије Велики (око 295—373), александријски патријарх. У овиру прве групе посебну пажњу заслужује *Похвално житије светиој Василија Великој* од Григорија Богослова. Григоријево дело је постало образац за сва каснија житија. Утицај овог житија био је тако велики, да Византијци нису прихватили само његов општи књижевни склоп, већ су из њега узимали чак и посебне мисли и изразе. Судаћи по величини овога утицаја, утврђено је да је ово похвално житије у византијским школама било стона књига, коју је омладина марљиво изучавала и, можда, учила напамет.

Са гледишта верности књижевним образцима занимљиво је *Житије светиој оца Григорија Чудотворца* (βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίας πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου) од Григорија Ниског (око 335—394). У уводу (ἀβξησις) показује се софистички

начин за истицање значаја сижеа; писац је испуњен својом неспособношћу, али саме чињенице ће говорити доста високо. Писац одбацује потпуно световни обичај истицања домовине и порекла. Но, код домовине (πατρίς) задржава се само у изношењу значења имена Ροπή-Εκλή, наглашавајући још једанпут ништавност свих сижеа хваљења која нису потекла од саме личности. То је прелаз на став о природи (φύσις). Затим, долази васпитање (παιδεία) при чему се свети пореди са Авраамом. Потом, делатност (ἐπιτηδεύματα) и дело (πράξεις), често прекидани поређењима (σύγκρισις), толико хваљеним од софиста. Иначе, писац устаје против беседничких преувеличавања (ἐπαυξήσεις) ствари, иако су животописци доста позајмили из реторике (хипербола, перифраза, поређење и др.).

III. Житије као књижевну врсту усавршио је и дао јој коначни облик — Атанасије Александријски *Житијем преподобној оца Антонија*. Овим делом о своме учитељу и творцу источног монаштва Атанасије је постао узор за писање светитељских житија. *Житије преподобној оца Антонија* има особене облике плутархистичке биографије (βίος). Према X. Мертелу то је — педагошко-морална сврха; приповедање по хронолошком реду и троделни распоред грађе (уводна преисторија; делатност јунака из кога постаје јасан карактер; крај јунака са различитим додацима). Што се током времена ова врста βίος-а јаче повезивала са законима реторичке похвале (епикомиона), утолико је и читава агиографија постајала све више „византијска“.

И поред житија монаха, епископа, аскета царева и царица, и даље ће се писати мартирџи. Особито у страдањим временима иконоборства и, касније, турске владавине. У VI веку нарочито пишу се житија монаха, међу којима су најзначајнија имена писаца Кирила Скитополског и Јована Мосхоса. Нарочито јако занимање за чуда и народна житија аскета и епископа јача

у следећем веку, што је нашло свог класика у Леонтију, епископу кипарског Неаполиса (Средина VII века). Народну агиографску књигу овога времена не чини само Леонтијево *Житије светіої Симеона Салоса*, већ и Еутихијанова повест о Теофилу. У време иконоборства житије је доживело велики развој. Подвиг (ἄθλον) и сада остаје наглашен. Али, то није подвиг у пустињи или манастиру, већ борба против царске политике. Иконоборачка житија пишу се готово у свим областима Византијског царства још од времена Јована Дамаскина. И IX и X век је такође време великих црквенополитичких житија у којима схема похвале (енкомиона) још увек није потпуно ишчезла, као у чувеном *Житију светіої Пајријарха Иџаиџа* и стилски изграђеном *Житију светіої Теоктистџа (са Лезбоса)*. Ово раздобље окруњује делатност Симеона Метафраста, који је прерадио велики број старијих и данас изгубљених житија (између 961. и 964. године; види. G. Hofmann, Simeone Metafraste, Enciclopedia cattolica, XI, 1953; 624). Поред историјске непоузданости за старија раздобља, схема Метафрастових житија постаје све тежа и ужа, а, уз то, и однос према непосредном саопштавању све натегнутији.

Михаило Пселос, који је познавао Метафраста, у *Похвали Симеону Метафрасту* пише о сврхи и начину Симеоновог рада, а такође и објашњава зашто је било потребно да се прерађују стара сказања и житија. Изгледа да уметничке особине, а понекад и садржина житија светих и мученика, написаних пре Симеона, нису одговарали истачаном укусу учених Византинаца друге половине X века. „Једнима се чинило неиздрживо суво приповедање, — вели Пселос, — код других су приче просто изазивале смех: у њима није било складне композиције, ни поступности мисли; груби стил непријатно је парао ухо и изазивао пре досаду, него што је причњавао задовољство“. Према Пселосовим речима Метафраст се ограничавао највише на стилску обраду сказања и житија: „Симеон је знао мноштво начина грађења фраз

и у довољној мери служио се њима тако да би га могли слушати и учени мужеви и људи из простог народа. Он је задовољавао укус и једних и других, јер је ритам и лепота његовог стила привлачила и образованог и непросвећеног слушаоца. И једним и другим свиђала се веродостојност... При томе је Симеон следио два циља: да подражава првобитном аутору у грађењу повести и на најбољи начин да сачува његов етички образац. Симеон је био изванредно пажљив према старим обрасцима и није одступао од њих, како се не би рекло да он гради нешто ново, што не одговара обрасцу. Симеон је прерађивао само спољашњи облик сказања, не мењајући материјал, већ исправљајући погрешности у изражавању. Он није уводио нове мисли, већ је мењао говорне обрте, и његов говор, избегавајући неравнине приповедања и збрке приповедања, није се сабијао и реметио“ (*Памјатници византијској литератури*, стр. 81).

Са слабљењем моћи духовног живота и духовних борби, смањује се и број изворно писаних житија. „Рат рађа хероје, — пише Хрисант Лопарјов поводом ове појаве, — јерес истиче свете апологете. Насупрот, што се монотоније развијао црквени живот, што је дубље царовао мир, тиме је житије светих мање, тиме су житија историјски безвреднија, не прелазећи границе обичне и кратке биографије, испуњене једино примерима разматрачког (созерцатељног) живота аскета“. Ова појава се, стога, нарочито осећа у време Комнина. *Житије светіе Пејке* представља готово једино написано потпуно житије (X. Г. Бек). Извесна житија настају још у Доњој Италији и на Сицилији. Касније се, око средине XIII века, пар Теодор огледа у агиографским похвалама. Никифор Влемид, служећи се ту и тамо старом грађом, пише житије химнографа Јосифа и Јована Бакона. Сада се и старије прозне легенде у стихове слажу, као *Житије светіої Николе*.

Већ крајем XIII и почетком XIV века поново оживљава животописање. Пишу се житија истак-

нутих црквених и државних личности, на пример, Георгија Киријоса или Теодора Метохита, који и сами састављају житија. Нарочито се истиче рад Константина Акрополита, уз чије би име могло да стоји Нови Метафраст. Његово дело је више слика укуса времена, него што представља значајна критичка и књижевна остварења. Средином и у другој половини XIV века полет житијном писању даје исихастички покрет. Исихасти су у житију видели врло велики значај за ширење својих идеала. Тако настају делимично тенденциозна, али увек жива житија пустињака, који доживљавају смирење срца, и житија епископа бораца за Паламизам. Уметничка наивност Кирила Скитополског, додуше, као да више не постоји, али се осећа његово одушевљење за јунаке, занимање за историју времена и живота. Филотеј Кокинос пише житије исихасте Никодима Млађег и светогорског калуђера и солунског митрополита Григорија Паламе (око 1296—1359), главног поборника исихастичког учења. Патријарх Калист I написао је житије Григорија Синаита (око 1280—1346), оснивача исихазма. Светогорцу Максиму Кавсокаливу посвећена су четири житија. У то време и писци из Трапезунта пишу житија.

Хрисант Лопарјов је пре шест деценија и по бројао византијска житија светих по вековима. У IV и V веку црква је преживела велике трзавице. Из тог доба има око педесет житија светих. Бројност житија опада до иконоборачког времена. Из Јустинијановог века — двадесет, из VII века — тринаест житија. После иконоборачког времена (VIII—IX век) смањује се животописање. У X веку — једанаест житија, у XI — осамнаест, у XII — шест, у XIII — осам, у XIV — девет, у XV — пет. Неколико византијских писаца XII—XIV века пишу житија словенских светитеља — Георгије Скилица (Јован Рилски), Теофилакт Охридски (Климент Охридски), Димитрије Хоматијан (Климент Охридски), париградски патријарх Калист I (исихаст Теодосије Трновски).

IV. Најстарија житија писана на тек створеном словенском књижевном језику, *Житије светиої Кирила* (убрзо после 869) и *Житије светиої Методуја* (после 885), у основи се слажу са византијском житијном композиционом схемом, али се у већини битно разликују. Житијне формуле нису разврстане по агнографским правилима. У византијским делима, обично, историјски део је кратак и сав испреплетан сновима, виђењима, пророштвима и чудесима. У првим словенским житијима, међутим, историјско приповедање је трезвено и поступно, легендарни схематични чиноци потиснути су у позадину. И поред све своје особености и изразитости, ова житија су мало утицала на позније животописање у Источних и Јужних Словена.

Већ у *Житију светиої Кирила* налазимо општа места (*loci communes*) византијске агнографије: Константиново порекло; виђење у сну и незгода у лову која га је одвратила од световног живота; одбијање невесте, богатства и високог положаја да би се могао посветити духовном животу и образовању; нешкодљивост отрова код Сарацена; бежање у самоћу и чудесна божанска помоћ; налажење Климентових моштију; ослобођење хришћанског града од хазарске опсаде и одвраћање угарског напада; Константиново чудо са водом; успешна молитва за кишу фулском народу; понављање броја седам. Општих места нема много и играју само допунску улогу. В. Вавржинек налази да се највише јављају у првом делу *Житија*, док их у опису моравске мисије готово и нема. *Житије*, дакле, само у грубим цртама одржава византијску житијну схему. Увод је, за разлику од византијских житија, кратак и садржи две ретке мисли у византијској агнографији: Бог не оставља људски род да погине и житије треба да покаже какав је био Константин, те тиме и узор да буде. Главни део је у духу византијског начина излагања. Но, и сада има особених чинилаца: Константин воли науку и посвећује јој цео живот; његово одрицање није аскетизам, већ жртва науци; његово повлачење

у манастир није трпљење, већ „разговор са књи-
гама“; Константин је нови тип хероја, не аскет,
мученик или подвижник, већ учен човек, књижев-
ник, словенски просветитељ. Завршетак *Житија*,
је врло кратак, са најуопштенијом напоменом о
чудесима (Д. Петканова — Тотева).

У духу средњовековне постике *Житије светиога*
Методија има троделну композициону схему,
састављену од тријада. Не рачунајући уводну
(I) и завршну главу (XVII), средишње главе су
распоређене у тријаде, које увек чине садржајну
целину из Методијева живота: 3 (II—IV)+3
(V—VII)+3 (VIII—X)+3 (XI—XIII)+3 (XIV—XVI)
(Ј. Погачник). Тројство је и иначе својствено ком-
позицији најстаријих словенских књижевних дела
(беседе Климента Охридског, Јарославнин плач у
Слову о њуку Игорову и др.).

V. У Бугарској, где су врло рано нашли уточиш-
те ученици Ђирила и Методија, налазимо мали
број житија. До патријарха Јевтимија (око 1327 —
око 1401), који се образовао највише на Светој
Гори и писао у Трнову, готово и да нема опширни-
јих и потпунијих житија. Пишући само о свети-
тељима из далеке прошлости, Јевтимије гради
посебан облик житија састављен из два дела. По-
вод писању је пренос светитељевих моштију.
Тако први део чини само житије, а други — опис
преноса моштију. У невољним временима за
балканске народе пред турским надирањима пренос
светитељских моштију представља посебан родо-
љубиви и морални чин. Надахнут оваквим чином,
Јевтимије са духовном понесеношћу описује сам
живот светитељев. После толико векова од свети-
тељеве смрти, то и не би могао бити прави опис
живота. Према томе, прави епски и приповедачки
ток није спроведен у животопису, већ у опису
преноса моштију, који у оквиру читаве компози-
ције постоји готово самостално. Тиме је Јевтимије
Трновски на изванредан начин први засновао код
Јужних Словена изворни жанр описа преноса
светитељских моштију (*translatio*). У *Житију*

и *подвизима њрејодобне Петке (Параскеве)* и како
бејаше њренесена у њреславни ѡрад Трново, на при-
меру, може се видети да су померене сразмере
у композиционој схеми. Сам животопис, уопштено
казан, само је нешто мало дужи од увода. Чудо
са телом свете Петке заузима скоро као и пола
изложеног живота. Пренос моштију, исприповедан
са појединостима и историјским вестима, у про-
сторној је сразмери са опширним уводом. Похвала
светој Петки са краја дела обимом одговара самом
животопису. Дакле, доста разуђена композициона
схема излагања живота у византијској агиографији
овде се скоро и не примећује. Јевтимијева житија
су, углавном, лирски и епсколирски устремљена са
епским ставом описа преноса. И другом Јевтими-
јевом делу истакнута је двојност (живот и пре-
нос): *Житије њрејодобног оца Илариона, епископа*
мејленског, и њренос моштију му у славни ѡрад
Трново. Користећи се, међутим, богатим писаним
наслеђем о светом Јовану Рилском (грчко житије
Јована Скилице из XII века, народно житије, прво
пролошко житије), патријарх Јевтимије је написао
само житије овог великог пустињака и оснивача
Рилског манастира са кратким описом преноса
моштију у Трново. Јевтимије Трновски је задржао
композициону схему Метафрастових, односно жи-
тија из времена Палеолога: увод, у којему се гово-
ри о користи житија (служи се мислима из *Житија*
светиога Григорија Синајитија од патријарха Калиста);
главни део или излагање, у којему се приповеда
о животу и посмртним светитељевим чудесима;
молитва. Уосталом, и у самом наслову дела, које
је познато и у српским преписима, видимо да се
ради само о жанру житија: *Житије и жизање*
њрејодобног оца нашег Јоана Рилског, епископа
кир Јевтимијем ѡпатријархом ѡрновским. Јевтими-
јеве побуде за поновним писањем житија светог
Јована Рилског естетске су природе. Пошто су
раније дела била написана невешто и грубо („не
хитрљиво нѡ како и грубо“), он сада жели да састави
ново житије, изложено уметнички и како приличи
(„по ѡтпоти, јако же ключимо ест“).

После Јевтимијевог рада настају године робовања и страдања, које су, у новим економским условима, дале двојицу светитеља занатлија. Поп Пеја, софијски свештеник (презвитер), пише (1516—1523) дијалогски живо и слободно приповедано житије свога пријатеља Ђорђа, младог кујунџије из Кратова, спаљеног 1515, године у Софији. *Житије святої Ђорђа Нової (Крайовца)* од попа Пеје, који је путовао по Србији као „сребропродавац“, познато је и у српским преписима. Велики лампадариј (свећоносац) софијске митрополијске цркве Матеј Граматик написао је житије другог занатлије светитеља, софијског обућара Николе (после 1555). Матеј је добро књижевно образован и даровит, те не приказује само живот софијског мученика, већ описује природу, историју и околинину града у коме је живео и страдао светитељ. У самом наслову житија писац назначавача неколика жанра (житије и жизањ, повест, сказаније): *Житије и жизањ, повести и сказаније святої и славної Христїова мученика Николи Нової*.

VI. Први покушаји животописања у Руса јављају се истовремено са појавом летописа. Летописац Нестор, монах Кијево-Печерског манастира, написао је композиционо разрађено *Житије прейодобної оца нашеї Теодосија, игумана Печерскої манастира* (крај XI—почетак XII века). Изгледа да у ово време и монах Јаков пише житије Бориса и Глеба („Сказание и страсть и похвала святуо мученику Бориса и Глеба“). После „монументалног историзма“ у летописима (Д. С. Лихачов) и „агиографског стила“ у житијима (И. П. Јерјомин, В. П. Адрианова — Перетц) наступа, према Василију Осиповичу Кључевском, пад у развоју руског животописања XIII—XIV века. Нешто изузетно представља *Житије Александра Невскої* (крај XIII — почетак XIV века).

Крајем XIV и почетком XV века јављају се нова силовита струјања и стилске промене. То је време „другог јужнословенског утицаја“ („второе южнославянское влияние“). Сада у јужнословенским, а

нарочито руским житијима, слаби историјска основа. На руско животописање велики утицај врше јужнословенске избеглице, међу првима митрополит Кипријан, који је у китњасто-реторско рухо оденуо и прерадио старије житије московског митрополита Петра. Писци овог новог стила нарочито се занимају за психичка стања личности. Са наглашеном изражајношћу сликају гнев, јарост, љубав, трпљење, завист, ужас, постојаност у вери, молитвени занос. Овај, како га називају, „емоционално-експресивни“ стил својим богатим унутарњим вредностима разграно је и облик и стилска средства јужнословенске, а нарочито руске књижевности. Монах Тројице—Сергијевог манастира Епифаније Премудри (умро 1420), који први употребљава за стил овај особен израз „плетение словес“, развија стил бугарског патријарха Јевтимија и митрополита Кипријана: реторичност, патетика, бројни епитети и поређења, широка употреба библијских слика. Наравно, Епифаније изналази и нова решења и средства особена за руску житијну традицију. Пре житија чувеног игумана Тројице—Сергијевог манастира Сергија Радонешког, Епифаније је *Житијем святої епископа Стефана Пермскої* (крај XIV века) особено показао чиниоце новог стила. У сталном сукобу са историјском основом и чистим приповедањем, Епифаније је остварио епско-лирско житије. Уосталом, и сам своје дело жанровски одређује као „слово о животу и учењу“ („Слово о житији и учении святаго отца нашего Стефана, бывшаго в Перми епископа“). Иза нагомилавања слика и епитета не лежи извештаченост, већ се назире осећање и занос пишчев. Епско-лирски ток овога *Житија* добија на крају лирску чистину у облику три целовита и тематска плача: Плач пермских људи, Плач пермске цркве и Плач и похвала инока писца.

Од тридесетих до осамдесетих година XV века углавном прерађује стара житија Пахомије Логотет, пореклом Србин, који је после образовања на Светој Гори дошао у Русију. Образујући се као

писац на извору новијих књижевних тражења јужнословенских и византијских писаца на Светој Гори, Пахомије Србин је својим многобројним житијима оживео стил (епитети, поређења, метафоре, хиперболе, таутологије, реторска питања, усклици) и одредио даљи развој житија у старој руској књижевности.

Од XVI века у руским житијима почињу да се сликају кризе човековог душевног живота. Човек се све више појављује са својом личном историјом. Према Д. С. Лихачову прелом је начинио кнез Андреј Курбски (1528—1583) својом *Историјом о великом московском кнезу*, где је у почетку владавине Иван Грозни приказан као добар и мудер владар, а на крају као мучитељ и тиранин. У XVI и XVII веку пишу се житија многих значајних личности (око две стотине). Крајем овога доба у житијима се све више показује карактер, који изниче из приказаних околности. У ово време се завршава ток преласка средњовековног књижевног начина ка уметничким начинима књижевности новијег времена. Стари токови и нови путеви особено се укрштају у житију протопопа Авакума.

У старој руској књижевности су особен стил и поетику изградили писци светитељских житија. Житија световних личности, такозвана „кнежевска житија“ („княжеския жития“) никада нису стекла свој потпуни израз. Однос и утицај светитељских житија на кнежевска опртао је још Н. Серебрјански: „Код нас није било посебних живописана светих кнежева; кнежевска житија писала су обично иста лица која су састављала и светитељска, преподобничка житија; као књижевна средства и обрасци за кнежевска житија често су у руској књижевности служила житија преподобних. У кнежевским житијима из познијег времена веома је приметна тенденција да се карактерише личност светога кнеза општежитијним цртама, мењајући кнежевско житије у житије преподобничко“. Према природи живота и смрти светога

кнеза издваја се неколико кругова руских кнежевских житија — мученичка (Борис и Гљеб, Михајл Черниговски и др.), као ратне повести (Александар Невски), равноапостолна (Олга и Владимир), преподобничка (касија и многобројна). Испитивања заслужног Н. Серебрјанског показују још да су о кнежевима првобитно писане повести и казања, која су, касније, служила као основа за настајање житија.

VII. Најстарије животописачке трагове у српској средњовековној књижевности налазимо у *Барском родослову* или *Летопису поја Дукљанина*, споменику из средине XII века. Неки непознати Зећанин саставио је свакако убрзо после 1018. године *Житије светиога кнеза Владимира*. Дукљански писац је, састављајући *Барски родослов*, имао пред собом потпуно житије зетског кнеза, из којег је извадио само основну повест. Сачувани изводи, међутим, ипак навешћују да је непознати Зећанин био близак и најстаријим словенским и византијским житијима. Касније, међу првим познатим српкословенским споменицима појављују се и изборна житија, која, свакако, представљају наставак, а не почетак српског животописања. Тако ће српска житијна књижевност XIII и прве половине XIV века заузети истакнуто место у јужнословенским и источнословенским књижевностима.

У петовековном развоју старе српске књижевности књижевници су писали две врсте житија. Прву представљају такозвана пролошка или синаксарска житија. Краћег су обима и читају се на богослужењу када се слави спомен светога. У оквиру појаног канона светитељу, после шесте песме, иза кондака и икоса, чита се синаксарско житије. Другу врсту чине обимна житија, која се исто читају на дан престављења светога, али не на богослужењу, већ у манастирској трпезарији. Када братија седне за трпезу, предвиђа тиник, чатац после наслова житија прочита — „Благослови, оче“ (Πάτερ εὐλόγησον, ωтьче благослови). Тада настојатељ или чредни јереј говори молитву:

„Молитвама светог (каже се име светог), Господи Исусе Христе, Воже наш, помилуј нас“. И чатап почиње да чита житије. Читање за трезом је и иначе био обичај у православним манастирима. Свети Сава, на пример, на крају *Хиландарског титлика*, који у уводу садржи животописну скицу светог Симеона (Немање), поручује братији: „Заповедам вам да овај титик читате у почетку свакога месеца, за време вашег јела, ради сећања заповедјенога вам и на корист душа ваших“. Основни култни спис, дакле, није житије, већ канон или потпуна служба која се поје светитељу. Служба се саставља само светима, а житија имају и личности које нису биле проглашене за светитеље (нар Душан, деспот Стефан Лазаревић). Извесна житија настају после великог временског размака (Григорије Цамблак о Стефану Дечанском или патријарх Пајсије Јањевац о Стефану Првовенчаном, односно монаху Симону, и о цару Урошу).

Подела Лудвига Зенфа на биографије (*Der Heiligen-Biographi*), житија (*Der Heiligen-Vita*) и легенде (*Der Heiligen-Legende*) заснива се на западној средњовековној грађи и тешко би се жанровски могла применити на старо српско животописање. Врсту и облик житија одређује природа светитељева живота и лично нишчево виђење. Пустњачки, преподобнички, мученички или световно-етички овоземаљски живот својствено и утиче на облик и стил житија.

Прво нам познато житије представља *Житије светог Симеона (Немање)*, које је свети Сава Немањин сачинио као прву главу *Студеничког титлика* (1208. године). Код Византинаца се обично као прва глава налазила аутобиографија оснивача манастира. Свети Сава, међутим, излази и разрадом и обликом из оваквог *τυπικόν-βίος*, те пише самостално дело о духовном животу и подвизима свога оца. Стефан, првовенчани српски краљ, још пре свога брата Саве символчно је приказао духовни подвиг у аргенти Хиландарске повеље из 1200—1202. године. Потпуно *Житије*

светог Симеона завршио је касније (1216). Убрзо после смрти светог Саве (1235) једно сиваксарско житије пише непознати студенички монах, а друго архиепископ Арсеније I. Са монахом и учеником духовником Доментијаном добијамо, изгледа, прва житија писана на Светој Гори. По жељи краља Уроша у Карејској Пелији написао је *Житије светог Саве* (завршено 1242—1243. или 1253—1254). Служећи се овим својим делом и исписујући читаве ставове из Стефановог *Житија светог Симеона* и из *Слова о закону и благодати* руског књижевника и митрополита Илариона (између 1037. и 1050), Доментијан је у кули Преображења крај манастира Хиландара саставио своје *Житије светог Симеона* (завршено 1263—1264). Још један Светогорац пише житија у XIII веку — Теодосије, монах манастира Хиландара. О овом даровитом песнику и приповедачу не знамо готово ништа. Речи из наслева *Житија светог Саве* да је дело „сказано“ Доментијаном, а „списано“ Теодосијем — постављају две могућности. Према првој — Доментијан би као Савин ученик усмено „сказивао“, а Теодосије би бележио. А према другој — Теодосије је (можда између 1290. и 1292) већ писао („сказано“) дело опет „списао“. Судећи према предговору, Теодосије је добро познавао *Житије светог Саве Освећеног* од Кирила Скитопољског, монаха VI века. Исти, изгледа, Теодосије Хиландарац написао је, по сада несумњиво по усменом „сказивању“, и *Житије светог Петра Коришког*.

XIV век почиње животописањем хиландарског игумана и српског архиепископа Данила II. Овај храбри ратник и карејски испосник, који се својим уметничким укусом старао око подизања Пећког манастира, написао је житија неколико српских владара — краља Уроша; краља Драгутина, у монаштву Теоктиста монаха (убрзо после 1316); краљице и монахиње Јелене (1317); краља Милутина (убрзо после 1332). Данило је написао и житија својих претходника архиепископа — Арсенија I, Саве II, Данила I, Јоаникија I, Јевстатија

I, Јакова, Јевстатија II и Саве III. Непознати ученик архиепископа Данила II саставно је житије свога учитеља и описао животе краља Стефана Дечанског и Стефана Душана (1331—1335). Ученик је од свих ових житија саставно један целовити зборник живота краљева и архиепископа српских (између 1337. и 1340). Касније је, до 1375—1378. године, овај зборник допуњен житијним белешкама о патријарху Јоаникију, патријарху Сави и патријарху Јефрему, те нам је са овим допунама познат до данас.

Неки непознати Моравчанин, убрзо после 1371, написао је збирку минијатурно писаних портрета српских краљева и царева — *Житије и житиљство краљева и царева српских*. У оквиру силног књижевног занимања за мученика кнеза Лазара настају деведесетих година XIV века три краћа житија — *Пролошко житије кнеза Лазара*, *Житије кнеза Лазара* и *Житије и начелство кнеза Лазара*. Некако у исто време и један непознати књижевник саставља *Житије инока Исаје*.

Епископ Марко (*Житије патријарха Јефрема*, 1401. или 1402) и Григорије Цамблак (*Житије краља Стефана Дечанског*, 1403—1404) на самом почетку XV века уносе нова кретања у српско средњовековно животописање. Константин Философ у *Житију деспота Стефана Лазаревића* (1433—1439) отвара у средњовековној прози неке нове композиционе и приповедачке путеве.

У годинама робовања гасне и животописање. На основу дела Георгија Скилице, патријарха Јевтимија и других непознатих списа и предања, Димитрије Кантакузин је између 1474. и 1478. описао живот и пренос моштију Јована Рилског („Од Димитрија Кантакузина житије укратко са малом похвалом изложено о преподобном и богоносном међу светима оцу Јовану, Рилске пустиње жителу, мене привођеног на ово од неких који су томе љубитељи били, у коме је и о преносу и повратку његових моштију из Трнова у обитель часну истога у Рили“).

У ово време све се више књижевно ствара у Срему. Непознати монах из Купинова (Купиника) пише кратко *Житије деспота Стефана Бранковића* (између 1486. и 1506). Неки монах из манастира Крушедола саставља (после 1523) краћа житија деспотице Ангелине и њеног сина деспота Ђурђа (архиепископа Максима). После великог временског размака старо српско животописање окончава патријарх Пајсије Јањевац краћим *Житијем Стефана Првовенчаног* (1628) и дужим *Житијем цара Уроша* (1642).

VIII. Према склопу и облику византијска житија су носила и жанровске ознаке — βίος, βίος καὶ πολιτεία, βίος сὺν ἐγκωμίω, βίος ἐγκωμιαστικός. У српској средњовековној књижевности најчешћа ознака је била „Житие и жизнь“. Према грчком βίος стоји „житие“ (живот, животопис), а према πολιτεία — „жизнь“ (начин живота, vitae ratio, vivendi ratio). У монашким житијима πολιτεία се употребљава у значењу ἀσκησις — аскеза, духовно вежбање, подвизање, начин монашког подвизања. Ознака Βίος καὶ πολιτεία налази се већ у изворнику *Житија преподобног оца Антонија* од Атанасија Александријског, које је својом схемом учинило велики утицај на српско средњовековно животописање. Ово житије је свакако врло рано било познато код Срба. Епископ Марко, на пример, приповедајући у *Житију патријарха Јефрема* како је желео да отвори патријархов гроб, наводи речи како му је свети казао у сну: „Зар се не сећаш како је свети велики Антоније забранио својим ученицима да му објављују мошти“.

По завршетку више школе у Византији, ученици су често састављали изворна житија за такмичење на коме се стицао научни степен ретора и философа. И поред предвиђеног програмом високсг школовања да се састави изворно житије, нису, изгледа, постојала композициона и стилистичка упутства за писање житија. Писци су се васпитавали непосредним проучавањем чувених житија, као што су и српски средњовековни писци тражили узоре у

Житију прейодобној оца Антонија и у неким метафрастовским житијима. Но, проучавајући византијска житија, Хрисант М. Лопаријов је успоставио следеће композиционе схеме:

Заглавље. Обично се ставља дан и месец спомена, када се свети престабио. Ретко, када је покопан.

Предговор. Обично је једноставан и уводи читаоца у сам предмет приповедања. Писци са увиђењем говоре о свом књижевном образовању, иако су често бивали веома образовани. Понекад објашњавају да су ради скупљања вести о светитељу ишли по разним местима његовог подвигања, разговарали са људима који су га познавали и сл. — Нестор, рецимо, каже да је све о Теодосију до доласка у пећинку слушао од неког његовог савременика Теодора, којему је, пак, Теодосијева мајка све испричала. Епифаније Премудри мало опширније говори о својим изворима: „Сна је убо синских и zde и онде собрав, предположих, а ж о житији его ова слухом услышах, ова ж от учених его усздах, а ж о учительстве, управлении. Есть же другое, яко и своим очима видех, иное ж и самом беседовах многажды и от того навыкох и прочая“.

Главни део. Најважнији је по свом историјском значењу. Сада се говори само о светоме...

Родитељи. „Закони похвале“ или „закони уметности и стари обичаји ретора“ захтевали су да се говори о прецима слављеног јунака.

Домовина. Треба навести постојбину, светога, похвалити њену климу, природне лепоте и монахе подвижнике, уколико постоје. Тако се у *Житију светителю Теодосија* описује Кападокија: „није случајна земља и не слави се малим, мислим — красотом положаја, благорествореношћу времена, обиљем пашњака, обиљем река и обиљем плодова (у овоме се многе земље не би могле такмичити са њом у преимућству)“. Ова земља је, наставља даље писац, дала цркви Георгија Победоносца, Василија Великог, Григорија Богослова, Ахилија Лариског итд. — Монах Григорије у *Житију* и

подвизима прейодобној Ромила (Вигинској), које је рано било слободно преведено са грчког и пре-рађено, вели о постојбини чувеног исихасте: „Подиге овога, дакле, дивни преславни град Видин, који лежи на реци Дунаву и који ако буде од некога назван крај изобиља, неће бити грешка“. Код Константина Философа опис Српске земље, у оквиру тројног распореда земља — људи — владар, добија већ одлике самосталне похвале Деспотовој земљи.

Име светога. Обично се тражи етимолошки смисао имена. — Теодосије Хиландарац приповеда када се Немањи и Ани родио најмлађи син „дадоше му име Растко, и, заиста, много с Господом добро Бсгу прорасте“.

Посвећење. Родитељи често после рођења посвећују дете.

Школовање. Говорило се обично да свети у младићком добу није волео дејче игре, представе, коњске трке, световне песме, плес, већ је усрдно изучавао Псалтир и Свето писмо. — То се, на пример, истиче у младићком добу Теодосија Печерског, Растка Немањића (у Теодосијевом житију), архиепископа Данила II, преподобног Ромила. Монах Григорије каже да су родитељи Ромила „дали некоме учитељу на учење. Тако, како се повиновао учитељу, као што приличи, надмашио је сву децу која бејаху дошла пре њега у училиште. И оно што је најнеобичније — не само да их је за кратко време надмашио, већ их је учио да се клоне уобичајених дејчих игара и неразумног провођења времена“. Григорије назива Ромила „младић-старац“, што Курциус налази у средњовековној књижевности као опште место — „старо дете“ или „млад старац“ (E. R. Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern, 1954, стр. 92).

Однос према браку. Већина избегава брак, чак сваки однос са женским полом. Једни избегавају друштво жена и деце. Други су живели у друштву старије жене. Трећи одмах после свадбе беже из

куће (Алексије Божји човек). Четврти се после рођења детета растају са женом. — Сава Немањин, Петар Коришки, преподобни Ромил и др.

Аскеза. Подвижништво је било разноврсно. Једни су се удаљавали у пуста места. Други су живели у манастиру радећи најтеже послове. Приповедајући о подвизању својих личности, писци увођењем тајанствених сила уносе преокрет из радосног у тужно казивање. Код античких трагичара постојала је „*deus ex machina*“, а код животописаца — *μυστικός δαίμων*. Такви изрази преокрета су: „не волећи добра ђаво...“, „не волећи од искони непријатељ човечијег рода ђаво...“ и сл.

Историјски део. Није нешто посебно и целовито. Историјске напомене су разбацане по читавом житију. Објашњење будућности као да се даје кроз сан. Ако су светоме предлагали епископску или патријаршијску столицу, овај је требало да бежи и да се крије. — Тако епископ Марко описује како је Јефрем бежао у пештеру да не би примио патријаршијску столицу.

Поука на самрти. Свети често на самрти блиским и окупљенима казују поуку. — Познате су поуке на самрти светога Симеона (Немање).

Смрт. Већина жели смрт, са Христом да буде. Светитељи често сами себи предсказују дан смрти. Нестор посебно наводи предсмртне дане Теодосија Печерског. „Въ другъй день“ блажени је позвао сву братију. После избора игумана сам им каже да ће се преставити у суботу. Када је осванула субота, позвао је братију. Братија плаче, а Теодосије их поучава. Отпустио је све, само је остао онај који му је стално служио. Слично и свети Сава ступњевито поставља предсмртне Симеонове дане. И Петар Коришки код Теодосија Хиландарца предосећа смрт и моли ученике да му у стену исеку гроб.

Чудеса. Писци више или мање развијају обрт: Ако бих желео да испричам сва чудеса светог, тада не бих имао времена толико. — Чудеса се

као посебни ставови житија разрађују код Стефана Првовенчаног, Доментијана, Теодосија Хиландарца и др.

Закључак. Писци спроводе *σὺγκρισις*, то јест пореде свога јунака са старозаветним или новозаветним личностима. На крају је могло да дође молитвено обраћање светом или похвала, као код светога Саве, Стефана Првовенчаног, Константина Философа и др.

Писци се нису доследно држали схеме житија. Првош Сланкаменац, на пример, проучио је житија Јована Рилског, Прохора Пчињског, Гаврила Лесновског и Јоакима Сарандапорског и показао главне црте схеме по којој су стварана житија ових јужнословенских пустињака: 1. Чудесно рођење. Родитељи су благочастиви, без деце, моле Бога за благослов. Бог испуњава њихову молбу. 2. Добро владање и склоност ка јеванђељском животу већ у младости (Божански позив по сличности са Мојсијевим позивом, Друга књига Мојсијева, III). 3. Одлазак у пустињу против воље родитеља или рођака или после њихове смрти или после женине смрти. 4. Пустињавање: искушења (поглавито борба са демонима) и чудотворство. 5. Веза са господаром земље. 6. Веза са једним познатим манастиром. 7. Просвећење. 8. Чудесна дела светитељских моштију.

Теодосијево, међутим, *Житије светіої Пейтра Коришкої* слаже се са првим, другим и трећим ставом наведене схеме. Касније се доста разликује. Опширно се прича о Петровим борбама са демонима, злим дусима. У ранијим легендама борбе са демонима се, углавном, само спомињу или се са познатим фразама прелази преко њих. Петар није учинио ни једно чудесно дело које би га представило као чудотворца. Житије не доводи у везу овог пустињака призренског краја ни са каквим владаром, нити везује његово име и култ моштију за који познати манастир. Наводи и описује посвећење, али само спомиње чудотворну моћ његових моштију.

IX. Живот је парадоксно присутан у житијима. И поред уздржљивости, писци, ипак, наводе да су познавали светог или се о њему распитивали. То стварно познавање живота никада није непосредно одсликано у житију. Од животописаца блиских личности о којој пишу можемо очекивати да ће оставити трагове те своје блискости. У житијима, међутим, готово и не налазимо такве трагове. „Писац казања нам се представља просто као човек који зна догађаје што описује, — вели Н. Сребрјански поводом овакве појаве у руским кнежевским житијима, — као зналац књижевне форме сличних описа; он се веома старао да у свом делу одржи ову утврђену форму, подражавао је књижевним обрасцима“.

Живот у житија може ући рашчлањено, а не као непосредни одраз стварног живота главног јунака. А.П. Рудаков је, на пример, из грчких житија повудио велики број података за византијску културну историју. Тако се у житијима светаца могу наћи драгоцени подаци о надницама, зарадама, свакодневной храни, јавном животу. Византијска житија пружају и стравичне слике о беди сиромашних слојева. Чиниоци из свакодневног живота служе писцу да гради сцену, а не читаоцима да дочара патину светитељевог времена.

Поред писаних извора, писци најчешће истичу да пишу по усменом казивању, казивању очевидаца светитељева живота. Још Григорије Назијанзин вели у житију да је о светитељу слушао (ὡς δὲ ἐγὼ τινος ἤκουσα). Теодосије Хиландарац при крају *Житија светиої Пејтра Коришкої* прича како је чуо за светог, па је са Свете Горе дошао да види место где се Петар посветио и испаштао. Па наставља како је прикупио приче и по њима написао житије. Теодосијеве речи како „сија о њем (Петру) сказаше ми, сија же писанијем јавствано, свакому прочитати сатворих“, подсећају на однос „сказано“ и „списано“ и у наслову Теодосијевог *Житија светиоїа Саве*. Архиепископ Данило II у неколико махова истиче да излаже житије по слушању и казивању очевидаца: „Ми смо дужни

ово изнети о њима што слушамо и разумесмо, или неки од старих људи беху сведоци дела њихових, која учинише у данима свога живота, и они нам објавише, и ово све по имену износимо“ (увод у житија краљева); „као што ми је био описан његов живот од неких богобојажљивих мужава који су слушали о овом преосвећеном (*Житије архиепископа Арсенија I*).

На једној илустрацији (крај XVI — почетак XVII века) *Житија светиої Сергија Рагонешкої* од Епифанија Премудрог приказан је сâм чин казивања. На минијатури је представљена ћелија, односно писарска одаја са столом, столицама, свицима, прибором за писање и иконом на зиду. Епифаније седи за столом са старцима, Сергијевим савременицима. Сви су одевени монашки. Епифаније пита старце о Сергију, а они му одговарају.

Сама чињеница да писци често пишу по слушању и казивању, отвара могућност већег или мањег продирања легенде у житија. Но, и у усменој предаји није све препуштено слободном обликовању. И легендарни и фантастични мотив може казивањем као опште место ићи слободно из једног у друго дело. Иван Дујчев, на пример, скреће пажњу на легендарно-фантастични мотив о кочењу или сасушивању руке у намери да се изврши злочин. Мотив је познат у многим византијским житијима, па се може јавити и у готово историјском делу, као што је Цамблакова повест о последњим данима патријарха Јевтимија.

Житије, дакле, није обична биографија. Стога и служење житијима као историјским изворима представља посебну област критичног проучавања историје. Излажући изворе у својим предавањима из историје, В. О. Кључевски је укратко оцртао и житије као књижевни жанр. Житије се може писати без икаквог биографског садржаја само ако собом представља поуку. Поука се не остварује кроз апстрактно рашчлањавање, већ кроз стварне појаве личног живота, макар и измишљеног. Отуда задатак животописца води у два смера: 1) избор

биографских чинилаца (бира се само оно кроза шта се остварује схема хришћанског идеала) и 2) прослављање светитеља са циљем да се изазове подражавање његовим подвизима. „Агиографија је, — закључује В. О. Кључевски, — књижевно средство непосредног посматрања хришћанског идеала у историјским лицима и свакидашњим подвизима“, па се и „житије односи према историјској биографији као иконописна представа према портрету“.

После неколике деценије сличну ће мисао развити и бољандист Иполит Делеај. Агиографски документ треба да има религиозну особеност и да пружа васпитну сврху. Ово би име („document historique“) требало сачувати за све писане споменике инспирисане култом светитеља. Агиографско дело може бити историјско, али није нужно. Према томе, ни агиографска лица се не би одржала да су се житија свагда потчињавала строгим законима историје.

Уосталом, и сами животописци готово никада не најављују житије као историјску слику о јунаку и времену. Најстарији словенски животописац управља *Житије светиога Фурила* моралној сврси: „Његов живот, укратко испричан, показује нам какав је био, нека се ко хоће, кад то чује, угледа на њега, показујући марљивост, а одбацујући лењост, као што рече апостол: угледајте се на мене као и ја на Христа (I Кор. IV, 16, XI, 1)“. Узорни смисао житија још више сликовито истиче Теодосије Хиландарац у уводу *Житија светиога Саве*: „Не, дакле, ради тога (похвале), него што и стари имађаху потребу да пишу животе изврсних мужева и да их поштују ради користи која од њих долази људима, а што је сад нашем последњем лењивом роду, коме увек крај дође, у коме је мало за спасавање, не само потребно, него и веома за жаљење, да се ови опишу и што чистије поштују, да бисмо се, — гледајући на животе њихове као на оживљене стубове који се у висину дижу и видећи како и колико иза њих изостајемо, — постидели и савешћу се осудили због лености која је у нама, те

да бисмо се, поучени од њих као останом подстакнути, подигли ма и мало ка врлини. Јер једва ако и многе и велике повести узбуде срце наше к исправљању живота“. О користи писања житија светитеља ради угледања говори Теодосије и у *Житију светиога Пејра Коринског*, поредећи га са писањем житија јунака и војника, за које се исто тако налази да их је угледања ради добро читати. Затим вели да не пише житије да би прославио светог, јер он славе ни за живота није желео, него да му се не заборави примеран живот за духовнике.

Монах Григорије у уводу *Житија прејодобног Ромџа* вели да читалац кроз приповедање душевним очима види врлине (добродетел) и да их достиже: „Ништа није тако слатко ни тако достојно за следбенике добрих дела, као то да се запишу страдања и борбе светитеља, који су прошли свој живот пренодобно и богољубиво, и на тај начин кроз приповедање да се изнесе потомству за следовање и подражавање... да видимо, дакле, душевним очима подвиге савршених мужева и добре страдалце за добродетел и отуда да добијемо неку корист. Јер, када се виде дела достојна хваљења, та изгледају достојна да буду жељена, бивају вољена и подстичу гледаоце на њихово достизање“. Побуде естетске природе патријарха Јевтимија Трновског сликовито су истакнуте и у сврси писања житија: „Као што пролећно време све живо развија и повећава, као што постаје све лепше чим сунчеве луче огреју целу земљу и као што луче носе гомилу обновљења, тако и духовна повест носи гомилу радости послушним душама и лако одбацује и одгони читав облак печали“ (*Житије и подвизи прејодобне Пејке*).

Житија, дакле, припадају уметничкој књижевности. Често историјским вестима оскудна и непоуздана, српска средњовековна житија су као уметничка дела жива до наших дана и творачки све више присутна у њему. Житије је по својој саставу чак сложена врста, која може обухватити похвале, посланице, родослове, летописе, плачеве, беседе и друге жанрове.

X. Средњовековни минијатуристи су, понекад, илустровали и житија. Владимир Петковић, на пример, претпостављао је да је првобитно Теодосијево *Житије светог Саве* било украшено минијатурама. Под утицајем овако илустроване књиге сликар Ђорђе Митрофановић је 1621. у трпезарији манастира Хиландара насликао двадесет и девет сцена из живота светог Саве. И на икони манастира Мораче из 1645. године илустрован је живот светог Саве, која се нешто мало разликује од оног из хиландарске трпезарије. Према Цамблаковом *Житију светог краља Стефана Дечанског* зограф Лонгина је 1580—1585. године у манастиру Дечанима исликао икону са сценама из живота овог светитеља.

У Русији је познато дванаест икона са житијем светог Сергија Радонешког. Једанаест икона сликано је само према Епифанијевом тексту, који је средином XV века прерадио Пахомије Србин. Минијатурама су илустрована житија Варлаама Хутињског (у редакцији Пахомија Србина 1460), Антонија Римљанина, Михаила Клопског. Деведесетих година XV века настала је трећа редакција житија руског митрополита Алексија од Пахомија Србина. Почетком XVI века живописац Дионисиј рашчланио је овај текст житија на двадесет сцена, које насликане уоквирују у средишту митрополитову фигуру. Житијне иконе се у Русији нарочито сликају у XVII веку. Житије Александра Невског у редакцији Јоне Думина из деведесетих година XVI века илустровано је на икони почетком XVII века. Житије Александра Ошевенског, које је 1567. саставио свештеноинок Теодосије, представљено је на икони у другој половини XVII века. — В. *Аутиобиографија, Канон, Лейојиси, Синаксар*

В. Ключевскиј, *Древнерускія житія святихъ какъ историческія источники*, Москва 1871. — В. А. Яковлевъ, *Древне-киевскія религозныя сказанія*, Варшава 1875. — П. С. Протић, *Житија српскихъ святица као извор историјски*, Београд 1897. — П. А. Сырку, *Монаха Григорія житіе ирейдобнаго Ромила*, С. Петербургъ 1900. — А. П. Кадлубовский, *Очер-*

ки до истории древне-русской литературы житія святихъ, Варшава 1902. — П. А. Сырку, *Очерки изъ истории литературы святихъ Болгаръ и Сербовъ*, С. Петербургъ 1902. — П. Поповић, *Преглед српске књижевности*, Београд 1909, стр. 390—396 (Библиографија издавања и студија о српским житијима). — С. П. Розановъ, *Источники, время составленія и личности составителя Феодосиевской редакцији Житія Саввы Сербскаго*, Извѣстия ОРЯС ИАН, С. Петербургъ 1911, XVI, кт. 1. — Х. Лопаревъ, *Византийскія Житія Святыхъ VIII—IX вѣковъ*, Византийскій Временникъ, XVII (1910), 1911, стр. 1—224; XVIII (1911), 1913, стр. 1—147; XIX (1912), 1915, стр. 1—151. — Н. Серебрянскій, *Древнерускія књижевскія житія*. (Обзоръ редакцій и тексты), Москва 1915. — П. Безобразовъ, *Византийскіе сказанія*, Византийское Обозрѣніе, 1915, I, 1, стр. 117—224; 1916, II, 1, стр. 1—96, 117—294. — А. П. Рудаковъ, *Очерки Византийской культуры по даннымъ греческой агиографіи*, Москва 1917. — П. Поповић, *Старе српске биографије и њихова издања (Библиографска студија)*, Прилози за КИФ, 1925, V, стр. 223—226. — П. Сланкаменац, *Лейенде о јужнословенскимъ анахоретима*, Гласник Скопског научног друштва, 1926, I, 1—2, стр. 215—233. — Л. Мирковић, *Увртителне десетокта Стевана Лазаревића у ред свейиѣла*, Богословље, 1927, II, стр. 161—177. — Д. И. Абрамовичъ, *Пам'ятки мови їа їисъменствѣ давньої України. Т. IV—Киево—Печерскій пайтерик*, Київ 1930, стр. 20—78. — В. Петковић, *Лейенда св. Саве у старомъ живопису српскомъ*, Глас Српске академије наука, 1933, CLIX, стр. 1—76. — В. Петковић, *Свейи Савѣ у старој умейности српској*, Браство, (Београд 1934), XXVIII, стр. 68—75. — П. Поповић, *Акростихи у Константијнина философа*, Прилози за КИФ, 1935, XIV, стр. 41—44. — И. Ивановъ, *Житија на св. Иван Рилски. Съ уводни белѣжки*, Годишникъ на Софійския университетъ. Историко-филологически факултетъ, 1936, кн. XXXII. — И. Дуйчев, *Стара българска книжнина*, София 1944, стр. 229—238. — А. Н. Свирин, *Древнерусская миниатюра*, Москва 1950, стр. 113—116. — И. Дуйчев, *Лейендарный мойтив у Григорія Цамблака*, Slavia, Praha, 1953, XXI, 2—3, стр. 345—349. — С. Радочић, *Мајстори старої српскої сликарствѣ*, Београд, САНУ, 1955. — Д. С. Лихачевъ, *Человекъ в либератури древней Руси*, Москва—Ленинград 1958. — В. О. Ключевскій, *Сочинения*, кн. VI, Москва 1959. — А. Б. Рановичъ, *Какъ создавались житія святихъ*, Москва 1961. — П. Диневъ — К. Куев — Д. Петканова, *Христѣомаїија ѿ старобългарска либератури*, София 1961. — С. Петковић, *Руски уиѣица на српско сликарствѣ XVI и XVII века*, Старинар, 1961, в. с., XII, стр. 91—109. — Ђ. Трифуновић, *Минијатурски стил старе српске књижевности*, Књижевност, 1961, XXXII, 6, стр. 511—522. — Д. С. Лихачевъ, *Предѣосылки возникновѣнїа жанра романа в русской либератури*, История русскогo романа, I, Москва — Ленинград, 1962, стр. 26—39. — *История на българска либература. I. Старобългарска либература*, София, БАН, 1962. — Ђ. Трифуновић, *На извору златнихъ*